

1925 чылдын август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 43
(19774)
2024 чылдың
июнь 12
среда

Хүннүң үнери — 04.24
Ажары — 21.00
Хүн дурту — 16.36

Садар өртээ
хостуг

12+

Шылгарааннарга шаңналдар

Материалды 2-ги арындан номчуур.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

Хөй чылдарда ажылдаан чаңгыс-ла коллективим

«Шын» солун тургустунгандан бээр удавас 100 чыл болур. Тываның ат-ал-дарлыг журналистериниң барык доозазы «Шынның» «школазын» эрткен деп болур...

\ 7-ги арында

Орденниг Үрбүннүң — Сарыг-Хөлдүң оглу

Александр Кертикпенович Шаравии 1952 чылдың февраль 5-те Кертикпен Сономовна биле Норбу-Далаа Монгушевич Шаравиилерниң өг-бүлезинге дун оглу болуп төрүттүнген...

\ 9-ку арында

40

суму "Элээр суур" деп республика
мөөрейинге киржиپ турар.

105 чылын демдеглээр

Тыва Республика бо чылын төөгүлүг улуг болуушкуннарны: ССРЭ-ниң составынче Тыва Арат Республиканың эки тура-биле каттыжып киргениниң 80 чылын база Тыва Республиканың Камбы-лама эргелелиниң тургустунганының 105 чылын демдеглээр.

Тыва Республиканың Чазаа, Тыва Республиканың Камбы-лама эргелели, Буддизм өөредилгезин база шинчилелин деткиир фонд ол төөгүлүг болуушкунга тураскааткан «Буддийжи саммит» делегей конференциязын 2024 чылдың июнь 12-14 хүннеринде эрттирер.

Тываның төөгүлүг байырлалына уткуштур каш янзы хемчеглерни планнаан. Тыва Республиканың амгы Камбы-ламазы Гелек Нацык-Доржу бүгү-ле хемчеглерге кирип, йөрээшкуннерни салыр.

Тыва Республиканың амгы Камбы-ламазы Пандито институтунун үндезилетинип тургустунганындан бээр 105 чылын байырлаарының программасы:

Июнь 12

18.00 – 20.00 ш. – Тыва Республиканың Камбы-лама Пандито институтун тургускаанының 105 чылынга тураскааткан ТР-ниң артистериниң байырлал концерти – Национал театрга.

Июнь 13

10.00 – 13.00 ш. – Тыва Республиканың Камбы-лама Пандито институтун тургускаанының 105 чылынга тураскааткан байырлалдың улуг номчулгасы.

15.00 – 16.00 ш. – “20-ги чүс чылда Тываның девискээринге сарыг шажынның хөгжүлдеси: сайзыралының онзагайы, Камбы-лама Пандито институту, тураскаалдыг хүннер” деп темалыг “төгерики стол” – К. Б. Ондар аттыг Тыва үндезиниң культура төвүнге.

Июнь 14

9.30 – 12.30 ш. – Камбы-Лама Пандитонун шаңналы дээш ча адар маргылдаа – Советтик Тываның 5 чылы стадионга.

14.00 – 16.00 ш. – Камбы-лама Пандитонун шаңналы дээш хүреш маргылдаа – Советтик Тываның 5 чылы стадионга.

16.00 – 17.00 ш. – Тиилекчилерни шаңнап-мактаары.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Эргим чуртташтарым!

Силер бүгүдеге Россияның хүнү-биле сеткилим ханызындан байыр чедирдим!

Бо байырлалды Ада-чурту алдаржыдып демдегледип турар. Ол хөй омак-сөөктүг россия чоннун чаңгыс эвин, Төрээн чер-чуртунга ынакшылын, аңаа сеткилинден бердингенин илередип турар.

Бис чуртувуска, ооң төөгүзүнге ынак болгаш Тиилелгениң тергииделинге чигзиниг чок бис!

Тывага бо чылын Россияның хүнүнүн байырлаашкыны онза уjur-уткалыг. Бо күзүн бистиң республика ССРЭ-ниң хүрээлеңинге эки тура-биле каттышканының 80 чыл оюн демдеглээр. Бөгүнгү байыр-

лалды база ооң өмээржилгезиниң адаанга эрттирип турар бис.

Кижигүрүзү Төрээн чуртувустун чаагай чоруу дээш, ооң камгалалының, экономиказының болгаш культуразының быжыглалына ажилдап чоруур. Сеткиливис ханызындан байыр чедиришкуннерин хүлээп ап көрүңер. Быжыг кадыкшылды, амыр-тайбыңны, буянны күзедим!

/ Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Хүндүлүг чаңгыс чер чурттугларым!

Бөгүн чурттуң улуг байырлалы – Россия хүнүн калбаа-биле демдегледип турар бис. Ол төрээн чуртувустун бот-догуннаан чоруунун херечизи. Россия – хөй нация чоннарның демнежилгезиниң болгаш чурттуң амгы база келир үези дээш ниити харысалганың демдээ болуп турар.

Чуртувус амгы үеде онза чугула айтырыгларны шиитпирлеп турар. Ол дээрге барыын чурттарның муң-муң

экономиктиг хоругдаашкынарынга, кызагдаашкынарынга удур дүн-хүн чок ажилдар, тускай шериг операция, ниити хөгжүлдени кошкатпазы, а харын-даа ооң темпизин шапкынчыдары-дыр. Бо бүгү амыр эвес айтырыгларны шиитпирлээри-биле бүгү чоннар улам сырый каттыжып, демнежир уjurлуг бис. Шынап-даа болза, чуртувустун амыр-чаагай келир үези бистен, кижигүрүзүнден, хамааржыр.

Тыва – чурттуң бүрүн эрге-

лиг субъектиси. Россия эки хөгжүп, өзүп-мандыыр болза, бурунгу тыва черивис база сайзыраар. Ынчангаш бистен хамааржыр бүгү-ле чүүлдерни кылыр уjurлуг бис.

Бо байырлыг хүнде силерге эптиг, демниг чорукту, быжыг турушту, найыралды, а чуртувуска хөгжүлдени болгаш чедишкуннерни күзээр-дир бис!

/ ТР-ниң Дээди Хуралының (парламентизиниң) Даргазы К. ДАВАА.

Кады ажылдажылга

Петербургтуң экономиктиг шуулганының үезинде Владислав Ховалыг Бурят, Калмык база Хакас республикаларның баштыңнары-биле ажылчын уjur-ражылгаларны эрттирген.

Коллегалар регионнарның аразында чарганы садыг-экономиктиг, эртем-техниктиг, культурлуг болгаш өске-даа адырларда кады ажылдажылга дугайында керээлерни күүседир хемчеглер планын дугурушкан.

Тыва Республика Бурятия база Хакасия-биле амыдыралдың бүгү-ле талаларын хаара туткан кожа-хелбээ харылзааларны тудуп турар. Регионнар өөредилге, культурлуг солчулга, садыг-саарылга, көдээ ажыл-агый хөгжүлдесинде удур-дедир шагда-ла кады

ажылдыг. Экологтуг болгаш турисчи төлөвилелдерни кады боттандырып, суурлар аразында, ылаңгыя кызыгаарлажып чыдар девискээрлерде найыралчы харылзаалар тургустунган.

Ынчангаш кылдынган ажылдарны чугаалажырындан аңгыда, чаа бот-идепкейлерниң “орук картазын” бо удаада көргөн. Тыва биле Бурятияның кады боттандырып турар төлөвилелдеринден, чижээ, ийи республиканың чугаалажылгазы-биле авиарейсти катап ажыдып, уjurдукчу компанияны субсидиялаары чедип алдынган.

2023 чылда Бурятияның дээди өөредилге черлеринде 963 тыва студентилер өөренип турарындан, тыва аныяктарга доктаамал уjur авиааргыжылга дыка херек.

Ол студентилерниң 800 хирези бюджеттиг олуттарда өөренип турар. Ынчангаш Улан-Удэден Кызылче база дедир уjur самолеттарга хереглел бар.

Бурятияның чаңчылчаан чөөн чүк эмнээшкун төптеринге күрүнеден деткимче көргүзөр арга-дуржулгазын Тыва планынче кириген. Көдээ ажыл-агый продукциязын, чижээ, Тываның 2023 чылда эгелээни рапстан үс болгаш мал чеми бүдүрери-биле холбашкан көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазыраткан бурят арга-дуржулганы тыва бизнес сонургап турар.

Тыва биле Хакасияның найысылалдары база кады ажылдажылганы шапкынчыдарын чугаалашкан. Ийи республика ниити транспорт, логистика, садыг инфраструктуралыг, эрге-чагырга, бизнес,

хөй-ниити организация, өөредилге албан черлери, кадык камгалал болгаш культура деңнелинде быжыг болгаш сырый харылзаалыг. Хакасияның күрүне университетиниң беш студентизиниң бирээзи-ле Тывадан.

Калмык Республика – Тываның чаа партнери. Регионнар ооң мурнунда-ла кады ажилдап эгелээн, чижээ, чогаадыкчы коллективтер удур-дедир аалдажып турар. Регионнар аразының кады ажылдажылгазының дугайында албан езунун бирги дугуржулгазы 2023 чылда ПМЭФ үезинде чардынган. Бо шуулган үезинде ийи республиканың баштыңнары 2026 чылга чедир планнарны чугаалажып, ону күүседирин дугурушкан.

Документ элээн улуг – адырларны улгаттырган 14 кезекте чарган, ында 3-тен 8 чедир хемчеглер кирген. Тыва Калмыкияның тудуг комплекзин, тудуг материалдарының индустриязын, уксаажылдыг херээн, логистика төлөвилелдерин боттандыраарын хөгжүткен арга-дуржулгазын үлгерлеп алырынга сонургалдыг.

Регионнарның бот-идепкейже ниити хөөнү ажил-ишчи. Чамдык төлөвилелдер күүсеттинериниң кырында келген. Тываның малчыннары Калмыкиядан тус черниң улуг мага-боттуг, дүккүр болгаш эттир тевелерин эккеп алган. Тыва биле Калмыкияның университеттери чөөн чүк шинчилелдериниң консорциумун дугурушкан. Сарыг шажын культуралыг регионнар – Бурятия, Калмыкия база Тыва чаңгыс турисчи маршрутту тургузар ажылды чорудуп турар.

/ А. МОНГУШ.
Чурукту интернеттен алган.

ИЮНЬ 12 – РОССИЯ ХҮНҮ

Шылгарааннарга шаңналдар

Россия хүнү күрүне байыр-лалының тывылганы 1990 чылдың июнь 12-де РСФСР-ниң улус депутаттарының бирги съездинге Россия-ның бот-догуннаан чоруунуң дугайында декларацияны хүлээп алганы-биле холбаа-лыг. Россия Федерациязының девискээринге РСФСР-ниң хоойлулары Совет Эвилели-ниң хоойлуларыннан күштүүн Россияны бот-догуннаан чоруунуң дугайында дек-ларацияга быжыглан. Бо декларацияны хүлээп алганы Совет Эвилелиниң сандарап дүжеринге дыка салдарлыг болганын төө-гүжүлөр демдеглед турар.

Баштайгы дээрзинде июнь 12-ни Россияның бот-догуннаан чоруунуң дугайында декларацияны хүлээп алган хүнү кылдыр демдеглед эрттирип турган. 2002 чылдан бээр Россия хүнү кылдыр байырлап эгелээн. Июнь 12-де чуртка янзы-бүрү байырлыг хемчеглерни эртти-рип, күрүнениң хөгжүлдизинге көскү үлүүн кириген хамааты-ларга шаңнал-макталдарны тыпсып турар.

Июнь 11-де Россия Феде-рациязының болгаш Тыва Республиканың күрүне шаңнал-дарын тыпсырының байырлыг ёзулалы ТР-ниң Чазааның бажыңыга болуп эрткен.

Бедик шаңналдарны тыпсы-рының ёзулалының мурнуу чарында Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг:

— Россияның болгаш Ты-ваның хөгжүлдизинге, Россия күштүгү күрүне болганынга бот-тарының төлептиг үлүүн кири-ген кижилерге шаңналдарны Россия хүнүнүң байырлалының бүдүүзүндө тыпсып турар-дыр бис. Россияның хүнү дээрге хөй националдарлыг россия-жи чоннарның найыралын, кандыг-даа бергелерге демниг

туруштуун бадыткап турар ба-йырлал-дыр — деп чугаалаан.

Россия Федерациязынга тус чер бот-башкарылга система-зын сайзырадырынга кириген үлүү болгаш хөй чылдар дур-гузунда ак сеткилдиг ажылы дээш “Россия Федерациязы-ның тус чер бот-башкарылгазы-ның алдарлыг ажылдакчызы” атты Бии-Хем кожуунуң Суш сумунуң чагыргазының дарга-зы **Ирина Макаровна Дондупка** тывыскан.

Ниитилел ужур-дузалыг хемчеглерни белеткээринге болгаш эрттиреринге идепкей-лиг киржилгези дээш, Бүгү-рос-сийжи улусчу фронтунуң Тыва Республикада күүседикчи комитетиниң удуртукчузу **Сай-ма Маадыр-ооловна Далчин-ни** Россия Федерациязының Президентизиниң Хүндүлел бижи-биле шаңнаан.

Тывага спортту хөгжүде-ринге ачы-хавыязы дээш Спорттуң адаптивтиг хе-вирлериниң талазы-биле спорт школазының дирек-тору **Александр Хертекович Доржуну**, Өвүр кожуунуң спорт школазының директору **Виктор Моңгушович Достай-ны**, идепкейлиг хөй-ниитижи ажылы дээш Дайынның болгаш күш-ажылдың, Чепсектиг күштерниң болгаш хоойлу-дүрүм камгалалының органның Бүгү-российжи хөй-ниити организацияның Тывада салбырының чөвүле-линиң даргазы **Сагаан-оол Кызыл-оолович Долгарны** “Ада-чурттуң мурнунга ачы-ха-выязы” орденниң II чергези-ниң медалы-биле шаңнаан.

Виктор Моңгушович Достай Россияның алдарлыг тренери хостуг хүрешке бедик мерге-жилдиг мөгелерни белеткээн дагдыныкчы. Оларның бирээзи хостуг хүрешке Россияның болгаш Европаның каш дакпыр чемпиону, делегей чергелиг маргылдааларга шаңналдыг

черлерни каш удаа чаалап алган **Лориса Ооржак**.

— Тывага хостуг хүрешти сайзырадырынга кириген мээң үлүүмнү бедии-биле үнелээ-нинге өөрүп тур мен. Меңээ тывыскан шаңналда мээң өөреникчилеримниң үлүү база бар. Ол дээрге оларның мөге салым-чаянныг болганы, спортка чүткүлдүү болгаш шы-дамы, маргылдааларга ти-лелгелери-дир — деп, Виктор Моңгушович чугаалаан.

Ажыл-херээнге бедик мерге-жилди, хөй чылдар дургузунда ак сеткилдиг ажылы дээш РФ-тиң Федералдыг камгалал албанының Тывада тускай харылзаа төвүнүң бухгалтери **Наталья Яковлевна Голова-нова**, “Россияның почтазы” акционерлиг ниитилелдиң Тывада эргелелиниң чолаа-чызы **Владимир Николаевич Казаченко**га Тыва Республи-каның Баштыңының Өөрүп четтиришкин бижиин тывыс-кан.

Хөй чылдар дургузунда ак сеткилдиг болгаш үре-түнел-диг ажылы дээш Россияның эртемнер академиязының Сибирь салбырының байдустуг байлаан комплекстиг шингээ-дип алырының талазы-биле Тывада институтунуң инже-нер-лаборантызы **Людмила Константиновна Горшкваны**, “Жилой квартал” башкарыкчы компанияның ажылдакчызы **Елена Валерьевна Беляко-ваны** Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижи-биле шаңнаан.

Эртем-педагогиктиг ажыл-чорудулгага ачы-хавы-язы дээш Тываның күрүне университетиниң ниити төөгү, археология болгаш докумен-товедение кафедрасының доцентизи **Елена Валерьевна Айыжыга** “Тыва Республи-каның эртеминиң алдарлыг ажылдакчызы” атты тывыскан.

— Ада-иемге, эртем-билигге

оруумну углап-баштаан баш-кыларымга, кады өөренип, ажылдап чораан болгаш ажыл-дап чоруур эш-өөрүмге, Тыва-ның күрүне университетиниң эл-найыралдыг коллективинге өөрүп четтирдим. Олар-биле кады өөренип, ажылдап чораа-ным мени бедик шаңналга че-дирди — деп, Елена Валерьевна чугаалаан.

Салгалдарны кижизиде-ринге кириген үлүг-хуузу, эртем-шинчилел ажылдарынга чедишкенини, улус өөредил-гезинге хөй чылдарда үре-түн-нелдиг ажылы дээш Арыг-Үзүү суурда “Теремок” уруглар садының эргелекчизи **Жанне-та Очуровна Дүвен-Байырга**, Тываның күрүне университе-диниң өөредилге талазы-биле проректору **Салимаа Сергеевна Ховалыгга**, Р.Д. Кенденбиль аттыг уран чүүл школазының интернат эргелекчизи, химия башкызы **Галина Хулуковна Кара-Салга** “Тыва Республи-каның өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы” атты тывыскан.

Тываның кадык камгалалын хөгжүдеринге кириген улуг үлүү дээш Бичии уругларның республика эмнелгезиниң анес-тезиология болгаш реанимация салбырының эргелекчизи **Оо-лак Данович Монгушка** “Тыва Республиканың алдарлыг эмчизи” атты тывыскан.

Тыва Республиканың алдар-лыг эмчизи Оолак Монгуштуң чугаазы допчу болду.

— Бедик шаңнал-биле шаңна-дыры өөрүнчүг-дүр. Бис, эмчи-лер, чонувустуң кадыы дээш кызып ажылдап чоруур бис, ам-даа ажылдаар бис — диди.

Тывага чиик үлетпүрнүң хөг-жүлдизинге кириген улуг үлүү дээш күш-ажылдың хоочуну **Людмила Максимовна Джева-лону** “Буян-Бадыргы” орденниң III чергези-биле шаңнаан.

Россияның караа көрбестер ниитилелиниң кудустар, чоор-ганнар, ажылчын хептер дээш

өске-даа продукцияны бүдүрүп үндүрүп турар Кызыл хоорайда дааранылга бүдүрүлгезин хөй чылдар дургузунда Людмила Максимовна Джевало удуртуп келген. Ооң ажыл-агыйы, шудургу удуртукчу ажылының ачызында ол бүдүрүлге Рос-сияга сандараашкынныг үеде безин ажылын соксатпаан, коллективтиң кежигүннери караа көрбес инвалидтерниң социал эрге-ажыы камгалат-тынган. Тыва Республиканың эң бедик шаңналдарының бирээзи “Буян-Бадыргы” орден-биле Людмила Максим-овнаны шаңнааны хоочунга улуг өөрүшкү болган. Ол чүгле “Өөрүп четтирдим” деп чугаа-лаан. Ооң күш-ажылчы оруун республиканың чурттакчылары эки билир болгаш, шаңналдар тыпсырының ёзулалынга келгенер Людмила Максим-овна Джевалонуң өөрүшкүзүн үлежип, диңмиттиг адыш часкааннар.

Улус өөредилгезиниң хөг-жүлдизинге кириген улуг үлүү дээш Тываның көдээ ажыл-агый техникумунуң башкызы **Галина Дуктуг-ооловна Куулар-ны**, Тыва Республикага хоой-лу-дүрүм ажыл-чорудулгазын сайзырадырынга көскү үлүү дээш ТР-ниң Дээди Хуралының депутады **Байбек Надажапо-вич Моңгушту**, ТР-ниң Дээди Хуралының хоойлу-дүрүм бол-гаш хоойлу-дүрүм экспертиза эргелелиниң удуртукчузу **Клара Садыгановна Моңгушту** Тыва Республиканың “Шылгараң-гай күш-ажыл” медаль-биле шаңнаан.

Россияның болгаш Тываның күрүне шаңналдарын тыпсыры-ның ёзулалының соонда бедик шаңналдарга төлептиг болган эштер Тываның Баштыңы Вла-дислав Ховалыг-биле чурукка тырттырып алганнар.

/ Ш. МОҢГУШ.

Чигис СААЯНЫҢ тырттырган чуруктары.

Ынакшыл, мерген угаан, күш

Июнь 10-да Тываның күрүне университетинге "Российжи ниитилелдин үндезини болур өг-бүле тургузуунга сарыг шажынчы сагыш-сеткилдин мөзү-шынарларының үнелелдери" деп эртем-практиктиг конференцияның киржикчилери-биле парлалга-конференциязы болган. Аңаа Бурятияның, Калмыкияның, Алтай Республиканың сарыг шажынның лама башкыларын аңгыда, Москва, Санкт-Петербург болгаш Абакандан психология эртемнеринин докторлары, профессорлары болгаш ТывКУ-нуң эртемденнери киришкен.

Парлалга конференциязын эгелээр мурнунда ТывКУ-нуң ректору, профессор, философия эртемнеринин доктору Ольга Хомушкү эге сөс алгаш, июнь 10–12 хуннеринде ТывКУ-га болуп эртер эртем-практиктиг конференцияның киржикчилери-биле болуп турар ужуражылга улуг ужур-уткалыг дээрзин демдеглээн. Ол ышкаш Россияның Президентизи Владимир Путинниң 2024 чылды "Өг-бүле чылы" кылдыр чарлаанын сагындыр-бышаан, конференцияның темазы амгы үеде онза чугула дээрзин айткан.

Кандыг-даа күрүнениң кол тургузукчузу өг-бүле болганда, ону долганган бүгү сагыш-сеткилдин, мөзү-шынарның үнелелдери, кижизидилге айтыры чыгыс бо хүн көдүрлүп

келбээн дээрзи билдингир. Ынчалза-даа шак ындыг улуг хемчээлдиг, Бүгү-россия чергелиг эртем-практиктиг конференцияга сарыг шажынның төлээлери чер-черден чаладып киржип турарын эртемденнер парлалга конференциязынга демдеглээннер.

Эртем-практиктиг конференцияның пленарлыг хуралыга республиканың болгаш чаладып келген эртемденнер, психолог башкылар, студентилер, хөй-ниитиниң төлээлери болгаш сарыг шажынның лама башкылары киржирин парлалга конференциязынга дыңнаткан. Эртем-практиктиг конференциядан кандыг түңнелди манап болурул деп айтырыгга Буддистерниң кол эргелелиниң даргазы Сергей Киришов, геше Йонтен, харыылааш: "Быжыг өг-бүлелерден күрүнениң чедимчези дорт хамааржыр дээрзин билир бис. Ынчангаш өг-бүле чугула аспект болганда, ону ам-даа быжыглаар, камгалаары чугула. Бо конференцияга шажын-чүдүлге таварыштыр өг-бүлениң үнелелдериниң дугайында чугаалажыр дээни база онзагай. Өг-бүле темазы дээрже херек кырында чурттуң улуг политиказының бир кезээ, чуртту улам быжыг болдурарда, кадык өг-бүле таварыштыр чорудар дээни база билдингир. Ол талазы-биле ажалды, шынап-ла, күштелдирери чугула. Ооң мурнунда бистиң күрүнеге өг-бүле айтырыының материал-

дыг талазынче кичээнге хөй угланып, чижээ, ие капиталы дээн ышкаш айтырыгларның шиитпирин күштелдирип турган болза, ам бо үеде өг-бүлениң иштинде сагыш-сеткил болгаш мөзү-шынар талазы-биле үнелелдерни күштелдиреринче кичээнгеи углап турар. Ооң-биле чергелештир шажын-чүдүлгениң өг-бүлени кадагалап быжыглаарына ролунуң дугайында чугаалажып тура, сарыг шажынның өөредиинде өске чүдүлгелерге көөрдө, ылгалдар барын билир бис. Ол дугайында медээлер эвээш. Ынчалза-даа бо конференция хөй айтырыгларны шиитпирлээринге улуг рольду ойнаар дээрзинге бүзүрээр мен" – деп чугаалаан.

Конференцияның база бир киржикчизи Алтай Республикада Буддистерниң төп эргелелинден чаладып келген "Алтын Судурнуң" лама башкызы Алтайда сарыг шажынның өөредиинге хамаарыштыр школаларда ажалдарны лекция-беседа таварыштыр, сарыг шажынның төөгүзүнүң дугайында, ооң амгы үениң номнарында бижиттингенин, уран чүүлү таварыштыр чорудуп турарын дыңнаткан.

Ол ышкаш парлалга конференциязының киржикчи бүрүзү боттарының санап турары-биле, өг-бүлениң эң-не кол үнелелдерин чугаалап бергенер.

Москвадан чаладып келген эртемден, психология

эртемнеринин доктору Галина Семьяның санап турары-биле, өг-бүлениң эң-не кол үнелели – ада-иениң ажы-төлү дээш харыысалгазы болган.

Санкт-Петербургтан психология эртемнеринин доктору, профессор Валерий Ситников өг-бүлениң сагыш-сеткил болгаш мөзү-бүдүш талазы-биле үнелелдериниң чугулазын демдеглээш, өг-бүлени туткан болганда, ол дээш харыысалга эң-не бедик турар, оон өске чугула айтырыг турбас ужурлуг дээн. Чүге дээрже өг-бүлениң кол-ла утказы – ниитилелдин быжыг тавааның тургузукчузу болуп турар. Читада "Дамба Брайбулинг" хүрээзинден келген лама башкы Мункуев Бэлигтэ боду 11 кижиниң аразына, хөй ажы-төлүгү өг-бүлеге төрүт-түнгөш өскенин чугаалаан. Өг-бүле кижизидилгезинде эң-не кол чүүл – ада-иениң ажы-төлүгү бээр кижизидилгези. Олар өгбелерден дамчып келген национал еду-чаңчылдарның эдилекчилери болуп,

ол еду-чаңчылдарны, төрөөн дылын утпас болурун уруг-дарыына дамчыдып берип тура, дыка улуг кижизидилге ажалын чорудуп турар болур. Хөй ажы-төлүгү өг-бүлелерни деткиир, ам-даа ол чаңчылды непередири чугулазын ол дыңнаткан.

Сергей Киришев буддизмниң эң-не кол үш талазын адаан. Ол дээрже ынакшыл, мерген угаан болгаш күш.

"Российжи ниитилелдин үндезини болур өг-бүле тургузуунга сарыг шажынчы сагыш-сеткилдин мөзү-шынарларының үнелелдери" эртем-практиктиг конференция июнь 10–12 хуннеринде ТывКУ-нуң баазына уламчылаарын сагындыраал.

Хемчег Тыва Республиканың Чазаа болгаш Тываның Камбы-лама эргелели, Сарыг шажын өөредиинге дуза фондузунуң деткимчези-биле эртип турар.

/ Сорунза МОНГУШ.

Чурукту ТывКУ-нуң сайты-зындан алган.

СПОРТ

Чүгле Россияга эвес, бүгү делегейге шылгараар дээш...

/ Киберспорт федерациязының президентизи Чаян Доржу вице-президент Артыш Тулуш-биле.

Делегейде улуг сайзыралды алган компьютер оюннары Тывада база кончуг шалыпкын сайзырап, дыка хөй аныктарның кичээнгеи хаара туда берген.

Июнь 11-де «Киберспорттун лидерлери» деп Россияда болуп эртип турар өөредилге-чырыдышкынның аныктар шуулганынга даянган, Тывага Киберспорттун хүнүн демдеглээн.

Хемчегге киржип келген аныктар киберспорттун эксперттери-биле ужуражып, арга-дуржулганы ап, кайгамчык солун лекцияларны дыңнаар.

«Киберспорт-биле ойнап турар аныктарга бөгүн солун болушкун болуп тур. Киберспорт хүнү деп хемчегни Тывада бир дугаар эрттирип турарымыс бо. 18-тен 25 харга чедир анык оолдар, уруглар мында чыгып келди.

Аныктарны шын орукче углап, үен-даян херекчок шимчээшкиннер кылбазын дээш, Киберспорттун федерациязын үндезилээн бис. Чүгле компьютерге оюннар эвес, а өске-даа хөй-ниитижи ажалдарны организаастап турар бис. Ажы-биле чугаалаарга, аныктарның кичээнгеи хаара тудар сорулгавыс ол. Өөредилгезинде кайы хире чедишкиннер барыл, хөй-ниити ажалдарга киржилгези кандыгыл дээш шуптузун

өөренип көргөн соонда, Россия чергелиг улуг маргылдааларже чоруур эргени чаалап алыр.

Россияның Киберспорт федерациязының Тывада салбыры 2021 чылда ажиттынарга, оон эгелээш-ле ажилдап эгеледивис. Тываның киберспортчулары 3 чыл улаштыр Россияның 8 шыырак командазынче кирип тур. Россияның девискээринде 500 ажыг муң кижиге профессионалдыг киржип турар болза, анаа сонуургап ойнап турар улустуң саны 37 сая чедип турар. Ынча көвей кижилерниң аразындан Тыва 8 шыырак команданың аразында дээрже, дыка улуг чедишкин-дир ийин» – деп, Россияның Киберспорт федерациязының Тывада салбырының даргазы, хууда сайгарлыкчы Чаян Доржу чугаалады.

Россияга болган киберспорт маргылдаазының 8 шыырак команданың ара-

зынче кирген оолдар Тывада чедип келген. Оларны уткуп, деткип байырлаары ол. Аңаа чыл дургузунда ук спорттун маргылдааларына бодун эки көргүскен аныктарга шаңналдар тыпсыры планда көрдүнгөн.

Тываның «Мөгелер» деп киберспортчулар командазында 5 кижиге бар. Келир үеде черле сула салдынмай, бурунгаар чүткүүрүн аныктар планнап турар. Тываның командалары чүгле Россияның эвес, а бүгү делегейге эң-не шыырак командалар болу бээринге Чаян Доржу бүзүрөп турар.

«Тыва иштинге маргылдааларга киржикчилерниң саны 500-тен черле эвээжэвес чорду. Маргылдаага онлайн хевирге ойнап болур болгаш киржикчи саны ол хире чедэ бээр деп бодаар-дыр мен» – деп, Чаян немеди.

Киберспорт төвүнде ниитизи-биле 5 тергиин (вип) болгаш 2 бөдүүн дерилгелиг өрээлдер бар. Ниитизи-биле төптө 55 компьютер бар.

/ Айдың ОНДАР.

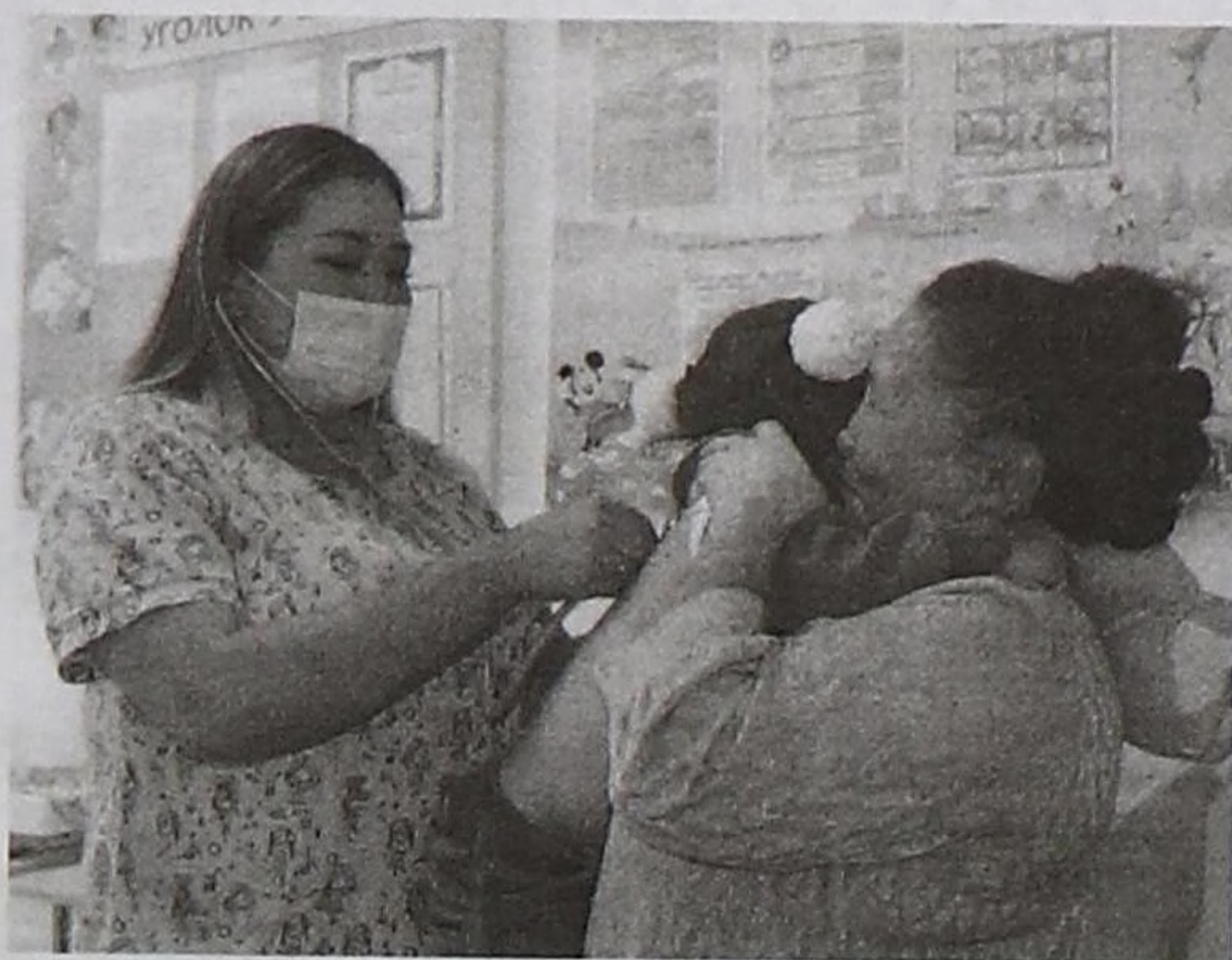
Авторнуң тырттырган чуруу.

Уруглар эмчилээринден кортпас апарган

Тес-Хем кожуунуң төп эмнелгезиниң уруглар салбырының оран-савазынга эрткен чылын "Кадыкшыл" национал төлевилел-биле капиталдыг септелгени чоруткан. Ишти-дашты чаарттырган, чырык, чараш апарган уруглар эмнелгезинге кожуунуң бүгү суурларындан эмчи дузазы дилеп келген чаштарга-даа, оларның ада-иелеринге-даа таарымчалыг болу берген.

"Ооң мурнунда бо эмнелге караңгы, тар ышкыш сагындырар турган. Уруглар эмчиже кирерде коргар, бээр келиксес, ыглажыр чүве. Ам эмнелгениң ишти чырык, арыг-силиг, ханаларда чураан чараш чуруктарны безин көөргө, өөрүнчүг, уруглар садында келген-биле демей, таарымчалыг, ыглаган чаштарны алаактырар-дыр. Ам эмчилээринден уруглар кортпас апарган" – деп, бичии оглун эмчиледип келген ава чугаалады.

Бо эмнелге кожуунуң база бир эргижирген тудуу турган болза, капиталдыг септелге

/ Саяна Делег педиатр эмчи.

соонда, хевир кирип, чаа үеге дүүштүр чаарты кылдынганындан аңгыда эмчинин чугула дериг-херекселдери, уруглар чөргээр тускай столдар, кушеткалар болгаш өске-даа чугула чүүлдер-биле четчеленген.

Кожуунуң төп эмнелгезиниң уруглар салбырында бо

хүндө үш педиатрия участогу ажилдап турар. Ында кожуунуң 3150 чаштары, оларның иштинде бир харга чедир 100 уругга педиатрлар үе-шаанда эмчи дузазын чедирип турар.

Чаштарның кадыы дээш ажилдап турар педиатрларның бирээзи Саяна Делег бо

эмнелге ажилдап келгенден бээр дөрт чыл болуп турар. Уруглар эмчизи болуру бичии-зинден тура ооң изиг күзели турган деп эмчи чугаалады:

– Сактып кээримге-ле, "эмчи" деп ойнап турар мен. Бажыңга турган улусту, ойнаар-кыстарымны шуптузун "сыкыртып", "эмнел" каапкаш, "Өзүп келгеш чүгле уруглар эмчизи болур мен" – деп тургаш, ол күзелимни чедип алган мен.

2020 чылда Иркутскунуң күрүнениң эмчи университедин дооскаш, бо кожуунга келгеш, ол-ла чылдың август айдан тура уруглар эмчизи болуп ажилдап киргенимден бээр дөрт чыл болуп тур. Эгезинде, бо эмнелгениң оран-савазы туттунгандан бээр капиталдыг септелге чоруттунмаан болгаш ишти караңгы, кыжын өрээлдер соок, муңгаранчыг турган. Ам септелге соонда, ажилдаарга безин өөрүнчүг, чырык, чылыг, арыг-силиг. Бичии уруглар безин күзелди-биле кээр апарган – деп, педиатр чугаалады.

Кожуунуң төп эмнелгезиниң уруглар салбырында ажилдап турар үш участоктуң педиатрлары эртенги шакта хүлээп алыышкын кылыр, дүүш соонда бажыңнарда бичии уругларны хынаар. Оон аңгыда, кожуунуң 6 сумузунда чаштарны база бо үш участокка деңге үлээн, херек апарганда суурлар база баар. Эки чүве, бо кожуунуң чаштары үе-шаанда тарылгаларны ап турар, кижии коргар аарыглардан дыка аарывайн турар, чүгле харын сезоннуң халдавырлыг аарыглар ОРВИ, грипптен аарый бергилээр деп педиатрлар дыңнатты.

Чаштар кадык өзер болза, чрттуң келир үези кадык болур. Чурттуң келир үези кадык болзун дээш В. Путинниң эгелээшкини-биле "Кадыкшыл" национал төлевилелче кирип турар хөй угланыышкынның федералдыг программалар дузазы-биле чаартылгалар, чаа ФАП-тар ам-даа немежи, эмчилерниң ажилдаарынга эптиг бүгү байдалдарны тургузуп турар болгаш чаа үеге дүүшкен дериг-херекселдер-биле эмнелге албан черлерин хандырып турар.

/ Сорунза МОНГУШ.
Авторнуң тырттырган чуруу.

«Отчугашка» дыштаныксаар

Школачыларның чайгы дыштанылгазы эгелээн. Июнь 1-ден тура республиканың хүндүскү лагерьлери ажиттырган, а стационар лагерьлер келир неделяда, июнь 15-те, ажилын эгелээр. ТР-ниң Өөредилге яамызының медээзи-биле алырга, бо чылын республикага ниитизи-биле 159 хүндүскү, 1 майгын база 20 стационар лагерь ажилдаар. Аңаа немей бо чылын Ийи-Талда аграр школаның баазында «Орлята» деп лагерь база ажиттырган.

Ол ышкыш республикада 121 Культура бажыңында, 22 ном саңында, шупту 143 түр үениң дыштанылга төптөринге уругларны база элээдилерни хаара тудар.

Республиканың мурнуу чүгүнде, кыдыг кызыгаар Эрзин кожуунда бо талазы-биле кандыг ажилдар кылдынып турарын тус черниң өөредилге эргелелинден сонугардады-выс.

Эрзин кожуунуң өөредилге эргелелиниң начальниги **Александр Кур:** «Бо чылын Эрзин кожуунга ниитизи-биле 3 школа чанының база чаңгыс стационар лагерь ажилдаар. Мөрен, Кызыл-Сылдыс база Бай-Даг школаларының баазында болгаш «Отчугаш» лагерьге 670 хире уругну хаара тудар бис. Нарын школа-

зының баазында лагерьни июль 1-де ажыдар, чүге дизе ында күрүнө шылгалдалары чоруп турар. А кожуун төвүнде Эрзин школазында капиталдыг септелге чоруп турар, ынчангаш аңаа бо чайын хүндүскү лагерь ажилдаас.

Нарын суурдан 3 км хире черде «Отчугаш» деп стационар лагерь бар. Ол июнь 15-те ажиттынар. Аңаа ажилдаар башкылар, эмчилер болгаш ажилдакчылар четчеленген. Студентилерни база ажилче хаара тудар бис. Стационар лагерьге дыштаныр путёвканың өртээ 8 муң рубль, ол дээрге чүгле тус черниң уруларынга доктааткан өртек-тир, школа чанының лагерьлериниң 2 500 рубль».

Эрзин кожуунуң «Отчугаш» лагери республикада эки ажилдыг лагерьлерге санадып турар, ооң республика чергелиг шаңналдары хөй. Чижээ, эрткен 2023 чылда орук шимчээшкининиң айыыл чок чоруунуң талазы-биле мөөрейге республиканың 6 стационар лагерьниң аразында тергилдээн деп, өөредилге эргелелиниң начальнигиниң кижизидилге талазы-биле оралакчызы **Диана Борбак-оол** чугаалады.

«Кожуунуң «Отчугаш» лагерьин хөй чылдар дургузунда дуржулгалыг башкы Байлак Дамдын-Сүрүновна Ендан удуртуп турар. Лагерьге нии-

шериг операциязының кир-жикчилериниң 18 ажы-төлүн халас дыштандырар.

Лагерьниң материал-техниктиг баазыын чылдың-на чаартып турар. Бо чылын аңаа улуг веранда немежир. Уругларның арыглары черинде изиг-соок сугну кириген. Үш чыл бурунгаар чаа чунар-бажыңны-даа кылган. Амгы үеде лагерьниң

ажыдыышкынынга белеткел ажилдары чоруп турар».

«Отчугашка» уруглар дыка дыштаныксаар, «Келир чылын база кээр бис» деп сеткил-сагыжы ханган чанарлар» – деп, Диана Валерьевна чугаазын доосту.

/ Алдынай СОЯН.
Чурукту интернеттен алган.

/ «Бистиң кожуун» деп беседа үезинде. 2023 чыл.

| «ШЫН» - 100 |

Хөй чылдарда ажылдаан чаңгыс-ла коллективим

/ Наталья Куулар.

«Шын» солун тургустунган-дан бээр удавас 100 чыл болур. Ынча чылдарның дургузунда аңаа ажылдап чораан улустуң саны көвей болбайн канчаар. Тываның ат-алдарлыг журналистериниң барык доозазы «Шынның», «школазын» эрткен деп болур. Ат-сураглыг журналистер болгаш корреспондентилерден аңгыда, өрүкчү, чыскаакчы, чолаачы, машинакчы дээш кымнарны чок дээрл. Оларның бирээзи Наталья Куулар «Шын» солунуң машинакчызы болуп 21 чыл дургузунда ажылдаан. Наталья Шоглутпаевнаның үр чылдарда ажылдааны ынак коллектив – «Шын» солунуң ажылдакчылары болган. Ол оон өске каяа-даа ынча хөй чыл дургузунда үзүк-соксаал чок ажылдаваан.

«Шынның» юбилейин уткуштур Наталья Шоглутпаевна-биле ужуражып, сактышкыннарын төөгүп бээрин диледивис.

– Ал-бодуңарны таныштырбышаан, «Шын» солунга ажылчы базымнарыңар канчаар эгелээнин төөгүп бээр силер бе, Наталья Шоглутпаевна?

– 1955 чылдың июнь 19-та төрүттүнген мен. 1966 чылда Чадаананың 1 дугаар школазының 4-кү класын доозуп турумда, ада-ием Кызыл хоорайже көжүп келген. Авам, ачамның дөрт ажы-төлүнүң дун кызы мен. Кызылдың 2 дугаар школазын 1973 чылда доостум. Хоорайга көжүп келиривиске авам Гагарин кудумчузунда поликлиникага ажылдай берген. Ачам черле тудугжу болгаш Кызылга келгеш база тудугга ажылдай берген. Дыштанылгаларда авамның аайы-биле Гагарин кудумчузунда поликлиникага

санитаркалааш, акша ажылдап алып чордум. Өөредилге херекселин болгаш кедер хевимни бодум ажылдап ап турганым ол-дур ийин.

Школаны дооскаш, дораан-на Кызылдың хан кудар эмнелгезинге санитаркалап ажылдай бердим. Бир чыл дургузунда ажылдааш, 1975 чылда, ажы-төлүмнүң ача-зынга душкаш, өг-бүле тудуп, кудаавыс дүжүрдүвүс. 1976 чылда секретарь-машинист курузунга өөренип алдым. Ынчан өөредилгем өртээ 68 рубльди төлээш, өөренип алганым ол. Ол-ла чылдың август 31-де «Шын» солунга ажылдай берген мен.

Бир катап Олег Өдербеевич Сувакпит авамга бир чүве аргыдып алып дээш келген. Мени секретарь-машинист эртем доозуп алган деп дыңнааш, эртен дораан «Шын» солунга чедип келзин дээн. Эртенинде редакцияга келиримге, кол редактор Шаравии турду. Бир неделя дургузунда ажылдапкан, парлаңгаш, салааларым баштары ышкылай берген, дыка аарышкылыг боорга, ыглап турдум. «Ажылдавас мен, чорууйн» – дээримге, коллективке шупту улуг улус турган болгаш, бичии кижии боорумга, көгүдүп турган хире.

Мээң ажылдап чораан үелеримде янзы-бүрү хемчеглер эрттирер, солуну аажок коллектив чүве. Хөй-ниитижи шептээшкinnerже-даа удаа-дараа үнүп турдувус. «Дубинин» лагеринге-даа шептеп чораан бис. Хөй-ниитижи ажылдарга дыка-ла идепкейлиг киржир бис ийин. Сактырымга ол үелерде коллективке 60 хире кижии ажылдап турган боор оң. Дөрт машинакчы турдувус. Корреспондентилер саазыңга демир-үжүк-биле бижип

» Дөрт машинакчы тур-

дувус. Корреспондентилер

саазыңга демир-үжүк-биле

бижип эккээрге, бижик

кагар машинага парлаар

бис. Дыка берге ажыл-дыр

ийин. Ынчалза-даа дөмей-

ле шыдажып ажылдап

чораан. Чаңгыс-даа чазыг

чокка парлаар ужурулуг.

Чаңгыс чазыг эртер болза,

катап база парлаар.

эккээрге, бис бижик кагар машинага парлаар бис. Дыка берге ажыл-дыр ийин. Ынчалза-даа дөмей-ле шыдажып ажылдап чораан. Парлаар кижии чаңгыс-даа чазыг чокка парлаар ужурулуг. Чаңгыс чазыг эртер болза, катап база парлаар. Сессия, пленум үезинде бисти, машинакчыларны, Чазак бажыңыңа аппарып алгаш, даңны атсы ажылдадыптар. Пятница санында илеткел боор. Аңаа ол кижиниң ажылы багай, бо кижиниң ажылы эки дээш анализ кылыр. Сойгалаткан соонда, ажылга хамаарылга кончуг шыңгыы апаар. Ынчалза-даа коллективизация үези болгаш каттаар, тооруктаар, агаарлаар дээн ышкыш коллективтиг үнүүшкүннер удаа-дараа болур.

Беш ажы-төлдүг мен. Өпеям 1 хар 3 ай чедерге-ле, дораан ажылче үнер турдум. «Шын» солунуң профэвилели бичии уругларлыг ажылдакчыларыңа уруглар садтарын дораан тып бээр, магалыг-ла. Коллективим меңээ дыка дузалап чораан.

– Ажылдап турган үелеринде солун сактышкыннарыңар хөй-ле боор аа?

– «Шынның» редакциязы ынчан парк аксыңга турган. Ажыл шагы эгелээн соонда, 10–11 шак аразында каш минута дургузунда, херим иштинче үнүп келгеш, сула шимчээшкinner кылыр бис. Улуг улус аразыңга чааскаан эң-не бичиизи турдум. Дүш-теки чем бетинде шай хайындырар мен. Коллегаларым көпеектерин чыыпкаш, мени садыгже айбылаптарлар. Кон-

фет, печенье, пряник садып эккелгеш, шупту шайлаар бис.

Бир дугаар шалыңым 90 ажыг рубль болган. Хлеб өртээ ынчан 14, 16, 24 көпеек турган. Оол дээрге кончуг көвей акша-дыр. Мороженое өртээ 15 көпеек, а чигирниң 1 килде 78 көпеек турду. Өөм ээзи ИХЯ-га чолаачылааш, айда 120 рубль шалыңыг кижии. Ол үеде кудумчу автобузунуң өртээ 4 көпеек. Ол хирезинде автобуска олурбас, үргүлчү чадаг маңнап чоруур кижии мен ийин. Бир дугаар шалың алгаш, столга аш-чем делгээш, коллективти шайладып-даа турар мен. Улуг угбайлар мени аажок чагып-сургаар. Шалыңыңың бажы-биле бодунга иштики хеп садар сен деп-даа чагыыр. Баштайгы шалыңым-биле платье садып кедип алгаш, редакцияга кээп көргүзүп турар мен.

– Аныяк ажылдакчыны өөредип, сургаар дагдыныкчыларыңар турду-ла ыйнаан?

– Ийе, мээң дагдыныкчымы Варвара Мөчөк турду. Ол коллегам ам-даа бар. Дыка таптыг өөредип турган. Мээң соомда Күнзеңмаа Моңгуш база ажылдап чедип келди. Бо коллегаларымны дыка хүндүлээр, оларга дыка ынак турдум. Чажым дыка узун чүве. Бир катап өөм ээзи сургакчылап чоруй баарга, угбайлар мени эдертип алгаш парикмахерскаяга баргаш, чажымны чолдайтыр кестиргеш, химия кылдырыпкан. Олег Өдербеевичиниң өөнүң ишти килдис эргелекчилеп турган. Бисти, машинакчыларны, эде-хере тыртып, алдынар кылдыр өөредип турганы ол-дур ийин.

– Чаңгыс коллективке 20 ажыг чыл ажылдаан ышкажыл силер, Наталья Шоглутпаевна?

– Ийе, 1997 чылга чедир ажылдааш, хенертен кадыым баксырааш, ажылымдан үнген мен. Беш дугаар хеймер кызым 2–3 харлыг турда 2-ги бөлүктүң инвалиди апардым. Ынчалза-даа коллективим-биле харылзаам үспээн мен, аарып турар үелеримде бажыңга кадыым айтырып чедип-даа кээр улус.

Ажылдан чоруурум бетинде «Янтарь» деп электриге кожуп алгаш парлаар машиналар тыптып келген. Ол чаа машинага-даа ажылдап четтикпээн-дир мен.

Хөй чылдар дургузунда ажылдаан чаңгыс-ла коллективим – «Шын» солунуң редакциязы.

/ Айдың ОНДАР чугаалашкан.
Авторнуң тырттырган чуруу.

Бии-Хемде «Элээр суурлар»

ТР-ниң Баштыңы Владислав Ховалыгның эгелээшкinner-биле Тывада «Элээр суур» деп мөөрей уламчылап турар. Хемчегиниң киржикчилериниң саны чылдан чылче көвүдээн. Оон аңгыда, шаңналын улуг, ортумак, бичии суурларга аңгылаан. Улуг суурлар (1 муңдан 5 муң чедир чурттакчылыг) болгаш ортумак суурлар (200-тен 1000 чедир чурттакчылыг) аразыңга тиилекчи болган суурга 1 сая рубльди, 400 болгаш 200 муң рубльди ийиги, үшкү черни алган суурларга бээри көрдүнген.

Арага-биле тулчуушкунуң бир аргазы «Элээр суур» деп регионалдыг мөөрейге киржири тус черлерниң чагыргаларыңа чугула хемчег. 2023 чылдың түңнелдери-биле, Бии-Хем кожуунуң Хадың сумузу биле Ленинка арбаны «Элээр суур» деп атты чаалап алгаш, Ленинка арбаны – 500 муң рубльди, а Хадың сумузу – 300 муң рубльди шаңналга алган. Ынчангаш 2024 чылда ук мөөрейге Бии-Хем кожуунуң өске 4 сумузу: Тарлаг, Сесерлиг, Суш, Хадың база Шивилиг болгаш Билелиг арбаннары киржир деп шийтипирлээн.

«Элээр суур» деп республика мөөрейинге ниитизи-биле 40 кордакчы бар дээрзин сагындыраал. Көдээ черниң чурттакчы чонунуң аразыңга алкоголь болгаш наркотикке удур демиселди чорудар, кадык амыдыралды сайзырадыр сорулга-биле ук мөөрейни эрттирип турар.

Шилииттинген суурлар кадык амыдыралды суртаалдаар талазы-биле хемчеглерге идепкейлиг киржир, чурттакчы чон аразыңга профилактиктиг ажылдар чорудар база арага болгаш наркотикке удур бот-идепкейин илередир ужурулуг.

«Элээр суур» деп мөөрейге киржип турар суурларга чүгле ол берге айтырылгар-биле ажылдаары эвес, а тус черниң чурттакчыларының кадык болгаш аас-кежиктиг чуртталгазы дээш таарымчалыг байдалды тургузары көрдүнген.

Шаңналга алган акшаны тус черлерниң эрге-чагыргалары элээр чорукту суртаалдаарыңа, араганы чажырып садар чүүл-биле демиселге, чон ортузунга хөй-ниити ажылдарын чорударыңа болгаш суурларның чаагай-жыдылгазыңа ажыллаар ужурулуг.

/ Бистиң корр.

ТЫВА ТЕЛЕВИДЕНИЕНИҢ ТӨРҮТТҮНГЕН ХҮНҮНГЕ

Ак-көк экранның кадыны

(Төнчүзү. Эгези
№ 42 «Шында»).— Радиога база дакпырлап
ажылдап турган силер бе?

— Телевидениеге херээ-
жен үнгө мөөрей доостурга,
ажылдай бээрим билек,
радиога дикторлап ажилдап
турган Галина Домур-ооловна
Дүгержаа, тыва дылче кино-
лар очулдурар тускай салбыр
(Иркутскунан) Кызыл хоорайга
ажыттынарга, ооң кол удуртук-
чузунга ажилдаары-биле чо-
руй барган. Тыва дылга дыка
хөй уран-чечен фильмнерни
хөгжүм-шии театрының ар-
тистериниң ачызында теле-
экрандан чон сонургап көрүп
турган. Доктаамал ажилдаар
херээжен диктор тывылгыже,
ажылдаан мен.

Радиостудия ынчан Комсо-
мольская кудумчузунда амгы
«Шевр» мастерскаязы турар
черге, ТАР үезинде-ле тыва
радионун ажилдап эгелээни
бичии казанак бажычыгашка
турган. Ол 1970 чылда радио
бажычы телевидение чанын-
га туттунгуже аңаа ажилдап
турду.

Радио биле телевидение
аразы ырак. Чаа ажыттыгын
телевидениеге Комитет дар-
газы Н.Д. Ширпейниң УАЗик
машиназы бар, машина-техни-
ка аймаа чүглө ол-ла турган.
Хоорай иштинге улуг сарыг
гармошка автобустар чоруп
турган, такси ховар, кончуг
бөдүүн үе.

Ынчан радиога ажилдап
турган диктор Допчаа Монгуш
Чыпсынмааевичиниң диктор
ажылынга мергежээнин мага-
даан мен. Бир эртен радиога
кайыбыс-даа озалдап келген
бис: Допчаа акый медээлерни
меңээ номчуттуруп кааш, тыва
дылче очулга чок СЭТА (ТАСС)
материалдарын аңаа ном-
чааш, саазынга биживейн-даа,
орус дылдан тыва дылче ол
ояар тывалап номчуп каарга,
дыка-ла кайгаан мен.

— Мен база «Шын» солунга
Чыпсынмааевич-биле ажил-
даар аас-кежиктиг болган
мен. Очулга килдизинге А.А.
Дүгержаа-биле ажилдап турду.
Ынчан бижик кагар машинага
фортепианога ойнаан дег,
тускай аялгалыг болгаш
дүргөн парлаарын магадаар
турдум. Машбюронун маши-
накчылары безин ынчаар пар-
латтынмас чүве. Ону магадап,
өттүнүп парлаттынар мен де.
Бир хүн Шаңгыр-оол Андреевич
Доржу (үлөттүр, тудуг, харыл-
заа килдизинге кады ажилдап
турган бис) кабинетче кирип
келгеш: «Ой, эжен-не бо,
Чыпсынмааевич канчап бистиң
өзүңде парлаттынып опу-
рары ол деп бодадым» — деп,
мени кыжыра аарак мактаанын
сактып келдим.

«Шын» солунга кады ажил-
дап турган улуг башкыларым-

/ Галина Земляникова (диктор), генерал Шатин, Дыдый Сотпа, Алексей Монгуш (оператор),
С.Д. Кондинкин, Александр Өртөней (телеоператор), Николай Монгуш (чырыдыкчы).

ның аразында телевидение,
радиога ажилдааннар хөй
дээрзин сөөлүндө билип каг-
жык мен: мени ажилга хүлээп
алган баштайгы редакторум
В.С. Шаравиш, улуг журналис-
тер Таан-оол Хертек, Сандро
Маады, Салчак Чигжит, Шаң-
гыр-оол Доржу.

— Оо, дыка шыырак журна-
лист башкыларлыг чораан-дыр
сен але. Ол үеде «Шын» солун-
ну журналист кадрлар белет-
кээр талазы-биле «амыдырал
университеди» дээр турган.
«Шын» солунга ол үеде ажил-
дап турган корреспондент бү-
гүдеги массалыг информация
чепсектеринге каяа-даа, илдик
чок ажилдай бээр чүве.

— Дыдый Давааевна, Ана-
толий Серен Питерже көжүп
чоруп турда, ужуражып үдзэн
каш кижилерниң бирээзи бол-
гай силер...

— А.С. Серен кончуг аныяк
тургаш-ла телевидениениң
кол режиссёрунга, дирек-
торунга болгаш телерадио-
компанияның даргазынга
база ажилдаан, уттундурбас
солун утка-шынарлыг дамчы-
дылгалары телевидениениң
алдын фондузунда арткан
чүве. Бажыңын садыпкан, ам-
даарта чоруур дээнин озалдап
дыңнааш, Люба Шойдук, Та-
тьяна Байынды суглар кафеге
ужураштывыс... А.С. Серенниң
уруу үш уруглуг, оларның ара-
зында Данил деп оол бар, кыр-
ган-ачазын дөззэн, Анатолий
Серен ол оолга кедергей ынак.
Данилге ооң ынакшылы ону
Питерже апарган деп болур.

«Назы-харың-даа шору улга-
ды бердиң ышкажыл, «каарган
кас эдергеш, даванын доңур-
ган» деп үлегер домак бар бол-

гай, арай-ла чазып турбаан сен
бе, дуңмам? — дээримге, — Ам-
дыы чылын Тывамче дөмей-
ле чанып келир мен — диди.
Чыл четпээнде, А.С. Серен чок
апарган деп дыңнадыг кээрге,
Культура яамызы, Чазак бээр,
чуртунче, эккээринге дуза-
лажыыл деп сүмелээрге-даа,
өөнүң ишти чөшпээрешпээн
деп дыңналган. Тыва чуртунун
хөгжүлдизинге ам-даа эки
чүүлдерни хөйүнү кылып болгу
дег, ховар талантылыг кижилер
электен чоруй барганы, чонун-
га кончуг когарал-дыр ийин.

— Бо хүннерде тыва те-
левидениениң юбилейлиг хүн-
нери болгай, бо чылын тыва
телевидение тургустунга-ла,
58 чыл болуп турары ол бе,
Дыдый Давааевна?

— Ийе, ындыг. Мээң үемде
телезфирже үнер дамчыдылга
бүгүдөзи — бүдүн коллективтиң
кылган ажылының түңнели
болур чүве, амгы үеде деңнээр-
ге. Редактор, режиссёр, дуза-
лакчы режиссёр, үн режиссёру,
телеоператор, кинофотоопера-
тор, чырыдыкчы, инженерлер
дээш-ле баар.

Тыва телевидениениң тур-
густунарынга, ооң хөгжүүрүнге
дыка хөй нация чон, янзы-бүрү
мергежилдиң чогаадыкчы
ажылдакчыларының ажылы-
ның түңнели дээрзи билдин-
гир. Оларның эң-не баштай-
гы, түңнелдиг, чогаадыкчы
ажыл-ижи-биле телевидение-
ниң төөгүзүңгө арткан кижилер-
ни адаарга мындыг.

Редакторлар: Окан-оол
Кыргысович Намчылак, Олег
Одербеевич Сувакпит, Салим
Сазыгович Сүрүң-оол, Дакан-
оол Ензакович Ондар, Чигжит
Авыр-оолович Салчак, Алексей

Такталович Кумаяк, Мария
Федоровна Якушева, Петр
Грещенко...

Режиссёрлар: Сергей Алек-
сеевич Байыр, ол чогаадыкчы
салым-чаяанныг баштайгы
дээди эртемниг телережиссёр,
редактор-даа. Ол 1964 чыл-
да ТЮЗ-тун (Элээди уруглар
театрының) бирги тургузукчу-
зу. Людмила Михайловна Бу-
янова — школа дооскаш-ла
келген, ховар дээн чогаадык-
чы салым-чаяанныг, талан-
тылыг кижилерниң бирээзи
чүве.

Бийск хоорайдан Сергей
Кондинкин, Галина Гаркавая,
Валентин Клиндухов, Юрий Ко-
сарьков, Абакандан Александр
Конушкин, Нелля Лысенко.

1966 чылда режиссёрнун
дузалакчызы Светлана Нор-
дуповна Хертек.

Эң баштайгы телеопера-
торлар: Александр Өртөней,
Иван Рассказов, Валентин
Клиндухов, чырыдыкчы Нико-
лай Панкратов, баштайгы үн
режиссёру Анатолий Зайцев,
Валентина Носкова, студияның
ажылчыны Павел Чимит.

Карма Монгуш, Миша Норбу,
Эремаа Ашак-оол олар 1967
чылда келген, ооң соонда А.А.
Дүгержаа, А.И. Чараш-оол кел-
гилзэн, мындыг чүве.

— Телевидение ажилдакчы-
ларының амыдыралында
бергелер база тургулаар-ла
ыйнаан але?

— Мында ажил график,
үе-шакка чагыртканында азы
четтикпейн барган ажылын
даартага чедир кылып доозар
дээш, дүн ортузунга чедир-даа
ажылдаар апар, ынчангаш ол
үеде чамдык аныяк өг-бүле-
лерниң аразында билишпейн

баргаш, аразы ырап, өг-бүле
бустур чылдагааннар база
турган. Өг-бүле кежигүннери
боттарынга камныг, бүзүрел-
диг болуру — аас-кежиктиң
үндезини, ындыг болганда,
аныяктар мону медегер билип
чоруурун күзээр мен.

— Теледамчыдылгалар-
ны көрүп, дыңнап олурарга,
чамдык кулакка эпчок, кандай
сөстөрни бо-па эскерер-дир
мен. Чижээ: «адааннашкан»
деп сөстү бичии оолдарга
хамаарыштыр алыр болза,
«бичии мөгелер күжүн ше-
нешкен» диге шын болгу дег.
Бо хүннерде база бир чижек:
«хоорай чаагайжыдылгазын-
га өөреникчилер «үүлезин
кирген» дээр-дир, «үүлө-би-
ле», «үлүг-хуу» утказы аңгы
сөстөр-дир, оон-даа ыңай...

— Силерниң эскерип ора-
рыңар ышкаш частырыглар хүн
бүрү көвүдөп турар апарган.
Мен көргөн-билгенимни теле-
видениеге телефоннап-даа, со-
лунга-даа бижий бээр-дир мен.
Ында ажилдап турар аныяктар
хөлчок кызымак, эр хейлер деп
болур, чаңгыс четпези — арыг
тыва дылывыс. Мээң бодалым,
сүме-даа болгай-ла: хүн бүрү
аныяк корреспондентилер-
ниң частырыын эдип, оларга
чөптүг, шын тайылбырны
берип, угаадып олурар, тыва
дылды кончуг эки билер кол
редактор болган болза, улуг
даргазы-даа эвес. Шаанда
ышкаш, неделя санында дам-
чыдылгаларны сайгарар хурал
— летучкадан хөйүнү билип алыр
боор чүве. Тыва дылда кончуг
эки, кол редакторну чогаалчы-
лар, очулдурукчулар аразындан
тып шилип ап болур-дур. Эки
ажылдыг редакторларны иле-
редип шаңнап, мактап болгай.
Тура-соруктуг аныяктарны
үндүрер-киирер дивейн, олар-
ның частырыын эдип, өөредип
алырында. Ажилдаар күзели
бар-ла болза, шүгүмчүлелди
хүлээп, частырыгларын эдип
алыр апар.

— Дыдый Давааевна,
силерни хөй ажы-төлдүг ава,
кырган-ава деп билер мен.
Часпаан боор мен аа?

— (Каттырбышаан) Хөлүн
часпаан-дыр сен. Бистиң улуг
оглуус дээди эртемниг эмчи
Орлан Алан-оолович бо чылын
60 харлаар. Кенним Арбитраж
судунда ажилдап турар. Олар-
ның оглу ийи дээди эртемниг.
Уруу Айдысмаа юрист. Хеймер
кызы Саяна Москвада студент.
Уруувус Юля каш чыл бурунгаар
чок болган, уйнуувус Адильяны
бир харлыындан азыраан бис.
1995 чылда орук озал-ондаан-
га чок болган дуңмамның
оглу, кызын азырап кагдывыс.
Ынчан олар бирээзи 6, өскези 2
харлыг турган. Ам кайызы-даа
дээди эртемниг кижилер бол-
ганы өөрүнчүг. Ажы-төлүвүстү
өстүржүп каан өөм ээзи Алан-
оол Түлүшович 2004 чылда
чок болганы-ла харааданчыг.
Уйнуктарым чедишкенинге
өөрүп чурттап чоруур кырган-
ава-дыр мен ийин.

/ Светлана БАЛЧЫР,
«Шынның» хоочуну.

Орденниг Үрбүннүң – Сарыг-Хөлдүн оғлу

/ Александр Шаравии «Кызылстройнуң» тудуг бригадири
Валентина Егоровна Дубинина-биле.

Александр Кертикпен-ович Шаравии 1952 чылдың февраль 5-те Кертикпен Сономовна биле Норбу-Далаа Монгушевич Шаравии-илерниң өг-бүлезинге дун оғлу болуп төрүттүнген. Ол ада-иезинге, төрөлдеринге улуг байырлал болган. Аныяк өг-бүлө оғлун Александр деп адап алганнар.

Саша бодундан бичии кыс дуңмазы Чечекке дыка ынак турган, ону карактаар, ажаар ажылы база бар. Ол үеде Сүме-Белинде Ыдыктыг Бурганның чанында Бетии-Сарыг-Хөл деп черге чаа тургустунган «Найырал»

совхозтуң аныяк малчыннары болуп ажылдап турганнар. Бичии Саша хүн бүрүде-ле чаптанчыг чараш чаңын көргүзүп, шулуңайнып хөөрөп, давып каап, ада-иезиниң чассыдышыкынынга өскөн. Орлан-шоваа Саша шору мандып өзүп, 4–5 харлыында-ла аът челинден туттунуп, ада-иезинге дузазын көргүзүп эгелээн. Оол хой, өшкү бажын дозуп, анай-хураган ытчыр, бызаалар кажаалаар ажылдарны кылып, Улуг-Хемче агып кирген Ак-Кыржак, Чаа-Хөл хемнерниң сугларына мага хандыр эштип дадыккан. Ол Үрбүн суурнуң 8 чыл школазынга 1959 чылда 1

класска өөренип киргеш, 1967 чылда 8 классты дооскаш, улаштыр Кызылдың ХПТУ-35 тудуг училищезинге өөренип киргеш, «Дашчы» мергежилди чедип алган. Аныяк тудугжунуң күш-ажылчы намдары 1969 чылда, 17 харлыында-ла эгелээн. Холга дашчының дипломун, август айда 2 дугаар разрядтың дашчызы шынзылганы дужаап алгаш, «Кызыл тудуг» тудуг эргелелиниң тудугжузу болуп ажылдап эгелей берген. Үр болбаанда, 1970 чылдың эгезинде 18 харлапкаш, Совет Армияга шериг хүлээлгезин эрттирер дээш аъттаныпкан. 2 чыл болганда, Хабаровск хоорайдан ыдыктыг шериг хүлээлгезин тергин эки күүсеткен деп үнелел шаңнал-мактал бижиктерлиг, хөрээнде ылгавыр демдектерлиг чанып келген. Александр шеригден езулуг дадыгып, быжыккан угаанныг, күштүг, туруштуг, эр шинчи кирген аныяк кижии апарган төрөөн Тывага ээп чедип келгеш, баштай ажылдап эгелээни «Кызыл тудуг» тудуг организациязынга улаштыр ажылдай берген. Ажылынга кызымаан, чон-биле ажылдап билирин ооң даргалары үнелеп эскерген, ынчангаш 6 дугаар

разрядтың дашчызы апаарга, бригадирледип каан. Александр Кертикпеновичниң бригадасынга дыка хөй аңгы омак-сөөктүг улус чаңгыс иениң төлдери дег эп-найыралдыг, демниг ажылдап, Кызыл хоорайга хөй каът чараш социал объектилерни, чуртталга бажыңнарын, дазылгаларны, өөредилге черлерин, эмнелгелерни тутканнар. Ол тудугларның аразында хоорайның төвүнде улуг дыштаңылга ордузун – Хөгжүм-шии театрын тудушкан кижии Александр Кертикпенович болуп турар. Тудуг адырынга шылга-раңгай күш-ажылы дээш совет күрүнениң, Чазактың хөй санныг хавыяалары-биле шаңнаткан. Алдар-аттыг тудугжу хөй өрээлдиг чаагайжыткан квартираны күрүнөдөн алган. Ол 46 харлыг тургаш, аарыгның хайы-биле чырык өртемчиден чарлып чоруткан-даа бол, кыска назынында Төрөөн чуртунга, төрөл чонунга күш-ажылы-биле балалбас изин арттырып, чуртунуң төөгүзүнге кирген. Күш-ажылдың Маадыры атка езулуг-ла төлөптиг бо киживисти утпас ужурлуг бис. Ынчангаш ооң ажылдап чорааны коллективи, эш-өөрү, төрөл чону Александр Кертикпенович Шаравиини «Орденниг Үрбүн-Сарыг-Хөл оғлу Александр» деп адаар, чон аразында тараан шолазы ындыг. Александр Кертикпенович кады чурттаан эжи, чаңгыс классчызы, уругларының иези Анна Түлүшов-

на Седен-биле 1973 чылда өг-бүлө тудуп чурттааш, 2 оолдуң, 1 кыстың үлегерлиг эргим ынак, хүндүткелдиг ада-иези болуп өстүргенер. Улуг оғлу ачазы биле атташ, ол 4 ажы-төлдүг, 3 уйнукут, ортун оғлу Аяс – каңнакчы, 5 ажы-төлдүг, 5 уйнукут, хеймер кызы Ай-кыс – экономист-бухгалтер, 2 ажы-төлүнүң иези. Анна Түлүшовна Кызылдың садыг училищезинге повар, бухгалтер деп мергежилдерни өөренип дооскаш, «Швей-быт» деп хеп даарап бүдүрер организацияга кассирлеп, сайгарлыкчылап ажылдап турган. Ол үеде Тывага дилги фермазы ажылдап турган болгаш аң кежинден бөрттер даарааш, республиканың аңгы-аңгы булуңнарынга «Нива» машиназынга чүдүрүп алгаш чонга садып, чоннуң чагыларын хүлээп ап, оларны даарап, ачы-буянын көргүзүп, иелээн бот-боттарын деткижип ажылдап чорааннар. «Обувь» деп организацияга кассирлеп, ревизорлап, улуг бухгалтер болуп база-ла хөй шаңнал-макталдыг ажылдап чораан. Ынак эжи эртежики чок апаарга-даа, амыдыралчы, кызымак, ажылгыр ие ажы-төлүн өскүсүрөтпейн, азырап, өөредип, бут кырынга тургузуп, өглөп-баштап алган. Ам-даа 3 ажы-төлүңгө, 11 уйнуунга, 8 ачызынга ачы-дузазын көргүзүп, карактажып, өөрөтчип чоруур аажок ынак, хүндүткелдиг, аас-кежиктиг кырган-ава.

/ Лариса САНДУУ.

| СЕРГЕЙ КРАСНЫЙНЫҢ 105 ХАРЛААНЫНГА |

Ховар фамилиялыг хоорай чагырыкчызы

Сергей Хочекович Красный – билдингир күрүне ажылдакчызы, хөй чылдар дургузунда Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң секретары, оралакчызы, Тываның араттың революстуг шериг взводунуң командири, шериг оркестриниң бириг тыва дирижеру, Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы.

Ол 1919 чылдың июнь 10-да Кызыл кожуунуң Биче-Ажык деп хонашка хөй ажы-төлдүг чылгы хавырыкчызы Хочек Шининовичиниң өг-бүлезинге төрүттүнген. Ооң адын ол үеде партизаннар командири турган Сергей Кочетовтуң ады-биле адаан. Фамилиязы база-ла төөгүлүг, өөнүң чоогунга турлагжып турган кызыл партизаннарның бирээзи оғлунары Красный деп адап алыңар деп сүмелээн. Оон эгелээш-ле, ол «Сергей Красный» деп атка ынчаар чединген. Оол 4 харлыг турда, адазы чок болган. Күжүр ие база ооң хөй санныг ажы-

төлү, боттарының дөрт, а сези азыранды, амыдыралдың кадыг-бергезин көргөннер. Бичиизинден тура Сергей авазынга дузалажып, кандыгдаа ажылды чажам дивес кылып, бергелерге дадыккан, кызымак, ажыл-ишке чүткүлдүг, ыры-хөгжүмге сундулуг оол болуп өзүп келген. Ооң кижилерге сагыш човангыры, арыг ак сеткили, аажы-чаңында, мөзү-бүдүжүнде кезээде шиитпирлиг, шыңгыы негелделиг чоруу ол үеден

бээр ужукталган чадава. Ындыг мөзү-шынар ооң соң даартагы амыдыралынга, ажыл-херээнге кезээде кайгамчык улуг ужур-дузалыг болган. 1930 чылда тыва бижик көстүп келгенде, улуг акызы Чимбии Кызылга үжүк-бижикке өөренип алгаш, дуңмазын номчуп, бижип турар кылдыр өөредип каан. Ол бир-ле дугаарында Красный деп фамилиязын чазыг чок бижип өөренип алган. 1932 чылда Кызылдың каттышкан школазынче өөренири-биле чорупкан. Ол школага улуг чогаалчы Чадамба, ат-сураглыг артистер Кара-кыс Мунзук, Монгалыбии суглар-биле өөренип турган. Тура-соруккур оол эргилделиг чылдарда бижик-билигнн күзелдии-биле өөренип алгаш, ревсомолдуң хүрээлеңинче кирип, төрөөн чериниң бурунгаар сайзыралынга киржи, чаа амыдырал дээш демисежи чорааннарның бирээзи. Сергей Красный Тываның араттың революстуг шерин

командылап, шериг оркестрин башкарып, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик кожуун чагыргаларына харысалгалыг, үрө-түңнелдиг ажылдаан. 14 чыл дургузунда Кызылдың хооркүскамун үзүктелиишкин чок билдилиг удуртуп келген. Ол саннарның артында ооң кайгамчык күжениишкинниг ажылы тодаргай көстүп турган. Чогум-на ол чылдарда, хоорайның сайзыралынче бүгү күжүн мөөңнээн, бүдүрүлгө албан черлериниң болгаш хөй каът чуртталга бажыңнарының тудуу, чаагайжыдылга ажылы каракка илдигип, калбарган. Ол ышкаш быжыг корум-чурумну тудуп, хоойлудүрүмнүң шыңгыы сагылгазы дээш негелдени хандырып, шиитпирлиг ажылдап чораан. Удуртулга ажылындан аңгыда, ол хостуг үелеринде күш-культура-биле өңүктөжип, хол, бут бөмбүктери ойнаарына сонургалдыг, дендии сундулуг хаакчы. «Хүндүлелдин демдээ» ордениниң база хөй санныг медальдарның, шаңнал-макталдарның эдилекчизи. Россияның болгаш

Тываның улустуң артизи уруу Надежда Краснаяның сактыышыкындан: «Ачам Сергей Красный – үлегер алырым, эң-не чоок ынак өңүм, авам Варвара Ермолаева – бүзүрелдиг сүмелекчим. Олар 56 чыл кады өг-бүлөвистиң быжыг чөлөңгиижи болуп чурттаан. Мээң сцена алдарының улуг бединге четкеним, ада-иемниң салдары дээрзи чугаажок. Ачам хөгжүмге ынак, бойдустан салым-чаянныг, игил, бызаанчыга ойнаар, ырлаар, оркестрге дирижерлап чораан, авам ыраажы өг-бүлениң уруу. Сыын ышкаш эткир үнүм – авамдан, сагыш-сеткилимниң уран чүүлге ынакшылы – ачамдан. Олардан мээң чиңге удазыным ужуу чоон кылдыр ужукталган...». Төрөөн чуртунуң хөгжүлдөзи дээш эки чүүлдү кылып чораан ак сеткилдиг, арын-нүүрлүг кижии чоннуң сагыш-сеткилинге кезээде уттундурбас исти арттырар. Ол 2006 чылдың ноябрь 29-та мөчээ. / И. Д. ООРЖАК, Тыва Республиканың Улус өөредилгезиниң алдарлыг ажылдакчызы, тыва дыл болгаш чогаал башкызы.

| САКТЫЫШКЫН |

55 чыл, 5 салгал

2024 чыл уран чүүл талазы-биле юбилейлиг чыл. Ол болза бир дугаар профессионал композитор А.Б.Чыргал-оолдун 100 харлааны, ооң адын эдилээн уран чүүл колледжизинге тургустунган «Саян» танцы-сам ансамблиниң база профессионал хөгжүм-чүлөрнү одаан кывыскан тыва филармонияның 55 чылдаан ою. Бо юбилейлерге тураскааткан кайгамчык байырлыг концерттерни көрдүвүс. Магадап ханганым концерттерни көргөш, чалыы үем – студент чылдарым дүүн чаа дег караамга көстүп келди.

Мээң студент чылдарым – Кызылдың хөгжүм училищезинден эгелээн. Ол 1961–1962 өөрөдиге чылдарының чырыткылыг үелери. Тывавыстың уран чүүл сайзыралынга эң улуг базымны эгелээн бо өөрөдиге черинге орус, тыва элээди оолдар, уруглар өөренип кирген бис.

Чаа училище ажиткан деп дыңнааш, ыры, танцы-самга сонургалдыгларны 2 каът чараш өргээ, ам башкылар билии бедидер институтка чеде бердим. Аңаа баштайгы сургуулдарны чыып турганы ол. Мен бичимден-не ырлаар, танцылаарынга сонургалдыг болгаш ынаар баргаш шылгалданы эрткеш, сургуул болганым ол. Шилип алган оолдар, уругларны башкылар боттары-ла кайы салбырга өөренирин айтып бээр. Мени «хоровое-дирижер» класынче хүлээп алган. Көдээден келген бичии уруглар башкыларның аттарын таптыг танып билбес. Бот-боттарывысты эки билишпес бис. Мээң чаңгыс курсчуларым мени «японка» дээр турган. Бажым дүгү саңмайлыг, чолдак, кара боорга ындыг ирги бе. Орус, тыва оолдар, уруглар анаа-ла аттарывыс адаар бис: Хүреш-оол, Бадый-оол, Зоя, Луиза, Маргарита, Виктор, Витя дижир бис. Олар билдингир композиторлар болган: Дамба Хүреш-оол, Бадый Кенеш, хөөмей-сыгытты бүгү делегейге алдаржиткан улуг эртемден Зоя Кыргыс ол. Маргарита Григорова Р. Кенденбиль аттыг уран чүүл школазының директорунга үр чыл ажылдаан. Вик-

тор Нагорный өөренип турар училищезиниң директорунга база үр ажылдаанын амгы студентилер билер. Виктор Мартый-оол Тываның улустун артизи. Луиза Дамбар эжим Россияның болгаш Тываның алдарлыг башкызы, тыва дыл болгаш орус дыл башкызы, ам хүндүлүг дыштанылгада. Луиза эжим-биле башкы институтун бот-өөредилге-биле база кады дооскан бис. Оон ыңай бистин бөлүккө композиторлар: Чүлдүм-Сүрүң, Юрий Сундуй, Авый-оол Симчит, Кара-Кат Ооржак олар-биле база өөренип турган.

Ийи дугаар курска 1962–1963 өөрөдиге чылында башкыларывыстың адын билип эгелээн бис. Ол болза хор-дирижер башкызы Тама-

ра Леонтьева, ыры башкызы Серафима Калинина дээш оон-даа өске. Директорувус Алексей Панов деп билер мен. Бир хүн бөлүүвүске Роберт Николаевич Лестников башкы кирип келгеш, журнал туткаш, бир дугаарында мээң адым Аракчаа Света деп адааш, өскелерни-даа адааш, кичээлдер соонда артып каар, хор тургузар бис дээн. Шак-ла ынчаар бөлүк бүрүзүнден оолдар, уругларны чыгган, «Чечек» ансамблиниң бир дугаар базымы эгелээни ол. Неделяда үш катап репетицияга чыгып турдувус. 1963 чылдың февраль 23 таварыштыр, хоорком партияның хуралдаар залында баштайгы концерт болганын сактыр мен.

Өөренип турумда, май 3-те,

авам аар аарый берген. Улуг уруу болгаш, авамны ажаап, карактаар дээш Самагалдайже чана бердим. Авам бир неделя угаан чок чыткаш, миннип келгеш, оожум үнү-биле: «Уруум, артист болба» – дээн. «Чок, ыры башкызы болур кижидир мен ийин» – дээримге-даа, хоржок. Ам канчаар «Ие сөзүн ижип болбас, ада сөзүн ажырып болбас» дээр. Шак ынчаар уран чүүл училищезинге өөрөдигем үзүлгөн. Авамның күзээни-биле училищеден документи-лерим алгаш, башкы училищезинге өөренип кирип алдым. Дөрт чыл билдиртпейн эрткен. Педпрактикамны Кызылдың 2 дугаар школазынга шыырак эрттирген мен. Школа директору Зоя Сундуйевна Куулар келир өөрөдиге чылында

/ «Саян» ансамблиниң хоочуннары.

эге класс башкызы болуп ажилдап кирерин чалаан. Ону бир чыл манаар эвес, ынчангаш 1969 чылдың сентябрь 5-те тыва радио комитетинге чеде бээримге, баштай үн оператору кылдыр ажилга хүлээп алган. Ооң соонда корреспондент болдум. Ажилдап тургаш, Кызылдың башкы институтунун филология факультетинге, ОБКОМ партияның чанынга Марксизм-Ленинизм университетиниң журналистика салбырынга өөренип, дипломнарны алдым. Төп телевидение-радионун билиглер бедидер институтунга 2 катап өөренир аас-кежиктиг болган мен.

«Сай даш – хем эдерер, салым – кижидир» дижир, тыва телерадиокомпанияга 35 чыл, школаларга 15 чыл «Аныяк корреспондент» деп бөлүм башкылааш, журналистикага 50 чыл, 75 харга чедир чонга бараан болдум. Баштайгы студент эштерим-биле ол-ла хевээр найыралым үзүлбээн. Эш-өөрүмнүн, «Саян» ансамблиниң ажил-амыдыралын доктаамал радио, телевидение, солун-сеткүүлге чырыдып, чоргаарланып чоруур мен.

Ам бо хүннерде «Саян» ансамбли 55 чыл оюн демдеглед, беш салгал дамчаан. Оларның улуг чедишкinnerин, сайзыралын, ылаңгыя классика: опера, балет чедир бедикче үнүп келгенинге тыва чон чоргаарлары.

Баштайгылардан он ажыг өөрүм аныктардан дудак чок ырлап, хомустап турары төөгүнүн бадыткалы-дыр. 70 хар оранчок ашкан-даа болза, уран чүүлге бердинген маадырларывыс ол-дур деп хүндүлөп чоруур мен. Бо юбилейлиг концертке «Тыва» КТРК-ның хоочуннары журналистер Татьяна Байынды, Светлана Мунзук оларның киржилгеи база улуг болган. Эр хейлер!

Тыва уран чүүлдүн алдын фондузун бедик тудуп чоруур «Саян» ансамблиниң хоочуннары, келир салгалдың төлөптиг дагдыныкчылары бедик адыңар черле салбаңар, эргимнерим, эштерим!

/ Светлана ДАНЗЫН-ООЛ,
Тыва Республиканың алдарлыг журнализи.
Чуруктарны авторнун архивинден алган.

| ХУУДА БОДАЛ |

Черлик ыттар айтырыы

Черлик ыттар айтырыы хоорай, суур чагыргаларының «бажының аары» апарган деп болур. Мооң мурнунда эрткен үелерде, совет-даа үелерде бо айтырыгы чаңгыс арга-биле шиитпирлеп, ындыг ыттарны узуткап турган.

Ам черлик ыттар узуткаарын федералдыг хоойлу хоруп каан. Ындыг болганда, черлик ыттар азыраар чер туткаш, оларны өлгүжеге чедир аңаа азыраар апаар.

Мынаар хөй акша-төгерики чарыгдалы үнер.

Маңаа ойзуп-кыйзып турбайн, ындыг хоойлунун ажыы бар бе? – деп айтырыгны салыр херек. Черлик ыттарны кижиге дөмейлештир, чүге бурганчыда бергенил? Ыт дээрге бөрүден укталган дириг амытан. Кижиди хөй дириг амытаннарны азырап-өстүрүп, оларны өлүргөш, эдиди-кежин амыдыралга ажыглап турар. Черлик дириг амытаннарны база адып-боолап, өлүрүп, ажыглап турар.

Аътты кижиниң ажыктыг өңүү деп турар, ол хирезинде ону өлүрүп, эдиди-кежин ажыглап турар. Ытты база кижиниң өңүү дээр, өңүү аътты өлүрүп болур болганда, черликсээн, ээзи чок ыттарны чүге узуткап болбазыл? Олар кижилерге безин халдап, кижилерни өлүр тудуп турганын билер-ле болгай бис. Ээзи чок, черликсээн ыттарны азырааш, оон кандыг ажык үндүрүп алырыл? Ол анаа куруг черге акша чарыгдалы-дыр. Бир эвес ыттар узуткаарын хорур

болза, шупту дириг амытаннар өлүрерин база хорур херек.

Ажыы чок, хоозун хоойлурлар эндерик. Чырык хүндүс машина фаразы чырыдар дүрүмнү база маңаа хамаарыштырып болур. Оон машина озал-ондаа эвээжей бербээн. Озал-ондактарның чылдагаанын даштыыртан эвес, кижиниң бодундан, ооң медресинден дилээр херек.

Ам Майдыр Бурганның өөрединде дириг амытаннар дугайында чүү дээнин көрээлиңер. «Дириг амытаннарга кандыг хамаарылгалыг болурул? – деп, айтырып болурлар. – Азы оларга каржы болуп турар, азы уян, чымчаа-биле олардан паразиттер, маңгыстар кылып

турар; азы механиктиг хайнакташтырылга кылыр аппараттар кылып турар.

Дириг амытаннарның эзулуг ажыктыын өөренип көөр херек. Чиде берген плезио-заврлар келир үеге херек деп хей-ле бодап турарлар. Кыргы-ан-авайның платъези музейге сагыш-сеткил доюлдуар, ынчалза-даа амыдыралга ажыглаттынмас.

Кол чүве – чүвениң дөзүнче, ужур-утказынче көөр херек. Черлик ыттарны ажыы чокка азырааш, оларны маңгыстар (паразиттер) кылып турар-дыр бис.

Үндезин хоойлуда айтып каан, бодумнун амы-хууда бодалым илереттим.

/ Шыдыраа ОНДАР.

Общество с ограниченной

ответственностью

«Специализированный застройщик

«Энергострой»

СРОЧНО ТРЕБУЮТСЯ:

- Инженер ПТО – от 60000
- Начальник ПТО - 70000
- Начальник строительного участка - 80000
- Автокрановщики – от 70000
- Столяр – от 50000
- Механик (строительные машины) – 60000 на руки
- Мастер СМР/Производитель работ (прораб) – от 60000 до 70000
- Менеджер по продажам – 50000 на руки
- Машинист экскаватора – от 70000
- Оператор БСУ - от 50000
Объекты строительства находятся по адресу: г. Кызыл мкр. Спутник ЖК «Магистральный», ул. Ленина, 54
Трудоустройство официальное, зарплата стабильная, без задержек: 30-го числа аванс, 15-го числа расчет.
Обращаться: г. Кызыл, ул. Колхозная, 2 «а»
По всем вопросам писать, звонить вViber по номеру +7 923 267 92 08, 4-85-29

Утерянный аттестат о полном среднем образовании серии 17АБ №0008182, выданный МБОУ СОШ №1 пгт. Каа-Хем от 25.06.2011 года на имя Кужугет Ай-Белээ Артемовны, считать недействительным.

Утерянный аттестат о полном среднем образовании серии 785А №4677439, выданный в 1996 году МБОУ СОШ Кок-Тейской школы №1 на имя Хурбе Аяс Михайловича, считать недействительным.

АЛДЫН, МӨҢГҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨҢГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
“ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ”

АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАҢТ.
8-923-338-9188

«Бельбей» лагеря уругларга эжиин ажыткан

Каа-Хем кожуунда, бойдус-чурумалдыг Улуг-Хемниң эриинде, «Бельбей» лагеринде уруглар дыштанып эгелзэн.

Бо каш хонук дургузунда оолдар, уруглар лагериниң де-вискээри-биле база бот-боттары-биле таныжып алган.

Сменаның байырлыг ажы-дышыкында школачылар боттарының салым-чаянын бараалгаткан: каттырынчыг көргүзүглер, танцы-сам, ыр-шоор үзүктелбээн. Ооң кырындан салют кезээге онзагай шинчини кириген. Ол бүгү уругларга утундурбас болуп арттары чугаажок.

База бир хунну турисчи походка тураскааткан. Уруглар христиан шажынның бичии хүрээзин көргөн соонда, паромга олурганнар. Оон аңгыда, Каа-Хем кожуунунң бойдус байлааның дугайында билип ап, тус черниң үндезин чурт-такчыларының езу-чаңчылдары-биле танышканнар.

/ Бистиң корр.

Извещение

АО "Россети Сибирь Тываэнерго" информирует об оформлении прав на бесконтрольно функционирующие электросетевые объекты и устанавливает возможных собственников на ниже перечисленное электросетевое имущество.

В случае объявления собственников или лиц, имеющих сведения о собственниках, просьба обратиться в АО "Россети Сибирь Тываэнерго" по адресу: г. Кызыл, ул. Рабочая, д. 4, каб. 112, тел. 9-84-04, 9-84-42.

Срок обращения 30 дней с момента публикации данного извещения.

1.	КТП 10/0,4 кВ (630 кВА) оз.Дус-Холь
2.	ВЛ-10 кВ от ф. 13-08 до оз. Дус-Холь
3.	ВЛ-0,4 кВ до оз. Дус-Холь
4.	КТП 10/0,4 кВ (300 кВА) оз. Чагытай
5.	ВЛ-10 кВ ф.13-02 до оз. Чагытай

СРОЧНО ТРЕБУЮТСЯ:

- ЗВЕНО, СВАРЩИКОВ ДЛЯ ВЫПОЛНЕНИЯ СЕЗОННЫХ (ВРЕМЕННЫХ) РАБОТ.

(Оплата сдельно высокая)

Обращаться: г. Кызыл, ул. Колхозная, 2 «а»

По всем вопросам по номеру 8-901-677-3504, 8-923-267-92-08, 4-85-29.

ИП БЕРСЕНЕВА М. Н. ИНН 170400012581 ОГРН 316171900059860

МИР АККУМУЛЯТОРОВ

НИЗКИЕ ЦЕНЫ

ОБСЛУЖИВАНИЕ АКБ

ДИАГНОСТИКА АКБ

ПРИЕМ Б/У ДОРОГО

Реклама

г. Кызыл, ул. Депутатская, 2/3 (район Аян-Чорук)
тел.: 8-906-999-9907, 8-963-250-0096

ТЕЛЕФОН ДЛЯ ЗАКАЗА:

8(394-22)3-33-22

г. КЫЗЫЛ, УЛ. КРАСНОАРМЕЙСКАЯ, 100, КАБ 309.

**ВЫДЕЛИ
СЕБЯ ИЗ
ТОЛПЫ!**

НАВЕДИТЕ КАМЕРУ:

ТываMediaГрупп

**ПЕЧАТЬ НА
ОДЕЖДЕ**

ХУДИ
+печать

ФУТБОЛКА
+печать

**ЛЮБЫЕ
ЦВЕТА**

12+

Кызыл хоорайга үерлер

Тываның найысылалының девискээри Хем-Белдирин бойдустан бүдүжүндөн-не шала чавыс болгаш, чаъс-чайыктыг чайын Каа-Хем биле Улуг-Хемниң үериниң суунга бо-ла алзы бээр. Маңаа бажың-балгат туттунмаан үеде Хем-Белдириниң девискээри чайын оът-сигени чигир ногаан хөлбеңейнип чыдар, чоок-кавыга чурттап чораан тыва арааттарның мал-маган чайлагладыр чайлаа. Суг үери арааттарга нарын болуушкун эвес, Каа-Хем биле Улуг-Хемниң үер суу Хем-Белдирин шыва алы бээрге, амгы Оюн Күрседи кудумчу шөйлүп баткан дөң кырынче көжө бээр турганнар.

Хем-Белдиринге орус тараачынар турумчуп чурттай бергенде, чаъс-чайыктыг чылдарда Каа-Хем биле Улуг-Хемниң үери тус черниң чурттакчыларының бажың-балгадын хөмө ап, улуг когаралды чедирип турган. 1914 чылда Тыва хаанның Россияның хоргалдыны адаанче Урянхай край деп ат-биле кирген, ооң төвү Белоцарск, Тывага совет эрге-чагырга тургустунарга, Кызыл аттыг апарган хоорайны элээн улгаттыр тудуп, ооң чурттакчы чону көвүдээрге, суг үери ылапла чидиг айтырыг апарган. Каа-Хем биле Улуг-Хемниң үеринден камгалал ажылдарын тус чер эрге-чагыргазы чорудуп эгелээн. Бии-Хемниң тайгаларындан 1913 чылда белеткээш, Улуг-Хемни куду салдадып бадырып келген 6445 дыт чудуктарның 1300 хирезин 1914 чылда үер суу алгаш бадыра барган. Бо дээрге ол шагда дыка улуг когарал. Белоцарск хоорайны тударынга шаптараазын.

Кызылды үер суу хөмө ап турган дугайында чамдык медээлер, фото-чуруктар-даа бар. Фото-чуруктарны тыртырган кижии Владимир Ермолаев.

1936–1937 чылдарның кыжында Тываның девискээринге дыка кылын хар чагган. 1937 чылдың чайында Каа-Хем биле Улуг-Хемниң суу Кызыл хоорайны хөмө алырының айылы тыптып кел-

ген. Үер суу хемнерден агып үнүп болур черлерге камгалал чалдарны дарый тудар дугайында доктаалды Тыва Арат Республиканың Сайыттар чөвүлели үндүргөн. Камгалал чалдарны тударынче Кызыл хоорайны чурттакчыларын хаара тудар, ол ажылдарны май 8-те эгелээрин чарлаан. 1937 чылды Кызыл хоорайны үерден камгалаар ажылдарның эгези деп санап болур.

Кызыл хоорай улгаттыр туттунган, чурттакчылары көвүдээн тудум, ону үерден камгалаарының айтыры улам чидигленген. Кызыл хоорайның эрге-чагыргазының тускай комиссиязының 1943 чылдың апрель 22-де үндүргөн шийтпиринде “Хоорайның шупту чурттакчыларын үер-биле демиселче мөөңнээн деп санаар. Улуг-Хемниң эринде бажыңнарның ээлеринге, организацияларның болгаш бүдүрүлгелерниң удуртукчуларынга эт-севин сугдан айыыл чок черлерге апрель 25-ке чедир чайладырын дагзыр. Үерден камгаланырының хемчеглерин апрель 24-ке чедир ажылдап кылгаш, тускай комиссияга кириер. Улуг-Хем биле Каа-Хемниң доштары буступ бадарын дүн-хүн чок хайгааралын организастаар. “Тыватранстың” (амгы пассажирлер АТБ-зиниң чогуу) участогунда камгалал чалды быжыглаарын септелге заводунуң, дааранылга фабриказының болгаш өөредилге комбинатының коллективтеринге дагзыр” деп бижээн.

Шак-ла ындыг доктаал-саавырларны, шийтпирлерни черле чылдың-на эрге-чагырга органнары хүлээп ап,

камгалал ажылдарын хоорайның арга-шинээнниң шаа-биле чорудуп турган.

Каа-Хем биле Улуг-Хемниң үеринден эң коргунчуг болуушкун 1946 чылда болган. Кем-херек үүлгеткен кижилерниң чамдызын Кызылдың кара-бажыңының девискээринде ханы оңгарларга суккаш, кырында шаараш демирлерни шоочалап каар турган. Ол чайын үер дүне келген болгаш, оңгарларга хоругдаттырып чыткан херектээннер сугга дүжүп өлгөннер.

Үерден Кызылдың камгалалы экижээн чылдарда безин ооң суу когаралды чедирип турган. Улуг-Хемниң оң талакы эринге дилги фермазынга кара кештиг дилгилерни муң-муңу-биле азырап өстүрүп, оларның үнелиг, аар өртектиг кештерин садып-сааргаш, хөй орулганы үндүрүп ап турган. 90 чылдарның төнчүзү 2000 чылдарның эгезинде үерге ол ферма хөмө алыскаш, кажаа-хораазы, бажың-балгады үрелип, хөй

Регионга кино уран чүүлүн сайзырадыр

ТР-ниң Баштыңы Владислав Ховалыг регионга тыва кинематографияны сайзырадырының талазы-биле чорудар стратегтиг хемчеглерни Россияның кинематографтар эвилелиниң Тывада Төлээ чери-биле кады ажылдап кылырын ТР-ниң Культура яамызынга дааскан дугайында үстүндө адааныыс эвилелдин сайтында бижээн.

Владислав Ховалыгның даалгазы езугаар чоокку үеде ТР-ниң Чазак Даргазының культура талазы-биле оралакчызының деңнелинге хурал болуру манаттынып турар. Ол хуралга “Тыва Республикага кинематографияны деткириниң дугайында” хоойлуну ажылдап кылыры болгаш өске айтырыгларны сайгарары көрдүнүп турар.

Бо хүнде, кажан Креативтиг үлетпүр школазы регионнарда кино бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң точказы турда, ону сайзырадыр дугайында айтырыг онза чугула апарган.

Россияның кинематографтар эвилелиниң Тывада Төлээ чериниң удуртукчузу Мерген Иргит ооң дугайында дараа-зында бодалы-биле үлешкен:

— Креативтиг үлетпүр школазы улусчу бот-тывын-гыр уран чүүлге хамаарышпас болур ужурлуг. Чүге дээрге амгы үениң регионалдыг кино сайзыралының стратегиязынга болгаш негелделеринге дүүшпейн баар. Ынчангаш республикага кино бүдүрүлгезин деткири-биле аңгы тускай салбыр тургузарын саналдап турар бис. Креативтиг үлетпүр школазы ТР-ниң Культура яамызының чанынга чаа тургустунар салбырже кирип болур аргалыг ийик.

/ А. МОНГУШ.

2023 ЧЫЛДА “ШЫН” СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ: ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР – 1440,96 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН ЧАГЫДАР БОЛЗА, ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 960 рубль. Тел.: 8(39422)3-39-45, 2-18-10

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

“Тыва медиатрупп” ПБ
ТР-ниң КАА

Кол редактор
С.Н. МОНГУШ.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адреси: 667000. Тыва Республика Кызыл хоорай, Красноармейская, 100, каът 2, каб. 206

РЕДАКЦИЯНЫҢ
ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.
Чарлал килдизи — 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
А.К. Ооржак, А.Ч. Чамзырын — 2-17-94

Корректор: Ч.Н. Мачык,
А.А. Лагбы — 2-17-94
Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Енисей эргелели «Шын» солунну 18.10.2022 чылда бүрүткээн.
Бүрүткел дугаары — ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» КХН-ге парлаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекиси:
хуу кижилерге — П6855,
организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер (среда, суббота).

Номерни парлалгаже дужаганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00. Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефонче долгаар.

Солуннуң сайтызы: shyn.ru

Электроннуг почтазы: shyntuva@mail.ru shyntuva@yandex.ru

Тираж 2645 кезек